

TÜRKİYE’DE İLLÜSTRASYON TASARIMINI DÖNEM FARKI VE TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ETKİLERİ ÜZERİNDEN İNCELEMELİK

Hüseyin DEMİR

Prof., Mersin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, Çiftlikköy, hdemir(at)mersin.edu.tr

Demir, Hüseyin. “Türkiye’de İllüstrasyon Tasarımını Dönem Farkı ve Teknolojik Gelişmelerin Etkileri Üzerinden İncelemek”. ulakbilge, 36 (2019 Mayıs): s. 389-397. doi: 10.7816/ulakbilge-08-36-05

Öz

İnsanlık tarihi boyunca insanlar duygu ve düşüncelerini farklı biçimlerde dışı vurarak onları yöntemlerle kalıcı kılmışlardır. Mağara dönemi resim ve çizim örnekleri, insanların duygu ve düşüncelerini dışı vurmak ve bir tür iletişim kurmak etkinliği olarak bilinirler. Mağara dönemi tasvirleri, ilk anlatımcı örnekler olarak kabul edildiğinden, illüstrasyon alanının da bu kapsamda değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Geçmiş bu denli eskiye dayanan illüstrasyonun dünyada farklı kültürel ortamlarda ve farklı amaçlar doğrultusunda yapılarak bu günkü seviyeye geldiğini söylemek mümkündür. Genellikle resim sanatı içinde gelişimini sürdüren illüstrasyon, uzunca bir süre özel ve bağımsız bir alan olarak anılmasa da, tarih boyunca pek çok kültürde işlevsel özeliği ile öne çıkan bir alan olmuştur. Bu alan özellikle modern sanat hareketlerinin başladığı yirminci yüzyıl ile birlikte, yeni bir anlatım tarzı olarak, görsel tasarım alanının en çarpıcı örneklerini yansıtmıştır. Yirminci yüzyılın başlarından bu yana illüstrasyonun giderek çeşitlendiği, uygulama alanlarının arttığı, sanat kurum ve kuruluşlarında bağımsız bir alan olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Bu süreçte, dünyada en hızlı gelişen ve örnekleriyle en zengin alan olarak öne çıkan illüstrasyonun, batı ülkelerine göre; Türkiye’deki gelişimi daha geriden gelse de modern anlamdaki tasarım örneklerinin kalıcılığını, Cumhuriyet dönemi ile başlatmak yanlış olmayacaktır. Günümüzde dijital çağın sağladığı teknik olanakların ve uygulama alanlarının çeşitliliği neticesinde Türkiye’de de illüstrasyonun giderek zengin bir üretim potansiyeline kavuştuğunu belirtmek mümkün olacaktır. Bu çalışmada, Türkiye’de illüstrasyonun tarihsel süreçte, beslendiği kültürler, etkilendiği sanat alanları, gelişim evreleri, birikimi, işlevsel veya sanatsal üretim açısından plastik sanatlar içindeki yeri ve önemi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İllüstrasyon, görsel tasarım, minyatür

Makale Bilgisi
Geliş: 17 Şubat 2019

Düzeltilme: 6 Mart 2019

Kabul: 13 Nisan 2019

Giriş

İllüstrasyon, yazılı metinleri farklı içeriklerdeki görsellerle destekleyen, bilgi aktaran, her hangi bir konu ve/veya kavram hakkında tanıtıcı rol üstlenen, bazen süsleme bazen de yalnızca sanatsal amaçlı yapılan görsellerdir. Basılı kaynaklardan anlaşılmaktadır ki illüstrasyon alanı, çoğunlukla yazılı metinlerle ve bazen de yazısız olarak resmedilmiş görsellerle kalıcı hale getirilmiş ve kuşaklar arası bilgi aktarıcı görev üstlenmiştir. Bu özelliğinden dolayı, insanların görsel dünyasını renklendiren ve farklı alanlardaki uygulamalarıyla insanlara yarar sağlayan illüstrasyonun, önemli bir görev üstlendiğini, sanat ve tasarım alanının neredeyse ilk sıralarında yer aldığını ve son yüzyıl içinde üretim potansiyeli bakımından görsel kültürün en önemli alanlarından biri haline geldiğini söyleyebiliriz. İllüstrasyonu kültürel farklılıklar, dönem ve teknolojik gelişmeler açısından incelediğimizde, dünyada ve Türkiye’de farklı bilgilere ulaşılabilmeyle birlikte, özellikle tarihin gidişatını değiştiren Sanayi Devrimi sonrasında hızlı gelişmelere koşut olarak, görsel kültürün önemli bir yanını oluşturduğunu görebilmekteyiz. Bu bağlamda, ilk uygulamalarının resim sanatı kapsamında inceleyebilme olanağını bulabildiğimiz illüstrasyonun, tarihsel süreç içindeki gelişimi kullanma alanları ve işlevsel yönü Sanayi Devrimi’nden sonra çok yönlü bir tasarım alanına dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Türkiye özelinde incelendiğinde illüstrasyon teknoloji, bilim sanat ve özellikle basımcılık gibi temel dinamiklerin işlerliğinin ve tarihsel süreçteki etkisinin nasıl bir seyir içinde olduğuyla ilişkili bir sonuç doğurmaktadır. Bu bağlamda geçmişte, özellikle Osmanlı dönemi ve sonrasında devlet politikaları, sanat ve tasarım alanına verilen önemin/gelişmelerin Türkiye’de illüstrasyon alanının nasıl bir süreçten geçtiği hakkında bilgiyi açıkça göstermektedir. Bu araştırmanın konusu olarak Türkiye’de illüstrasyonun geçmişten günümüze gelişim evreleri ve etkilendiği alanları irdelediğimizde öncelikle, geçmişi çok eskilere dayanan ve ilk örneklerinin uzak doğuda yapıldığı bilinen minyatür sanatıyla ilişkilendirmekte yarar bulunmaktadır.

1. İllüstrasyona örnek olarak minyatür

Basılı kaynakların sayfaları arasında yer alan minyatür örneklerini illüstrasyon olarak değerlendirmek mümkündür. Bu resmetme biçimi ilk olarak Orta Asya ve Uzak Doğu ülkelerinde yapıldığı ve oradan Batı’ya doğru yayıldığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Öyle ki, minyatür tarzı resim ve çizimlerin ilk uygulamalarının Uygur ve Çin’de yapıldığı, oradan İran’a daha sonra Anadolu’ya ve daha sonra Avrupa’ya ulaştırıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda illüstrasyonun önemli bir ayağını oluşturan minyatür ilk olarak M.S. 200’lü yüzyıllarda Çin’de kağıdın bulunmasıyla birlikte yapılmaya başlanmış ve bir resmetme türü olarak gelişimini sürdürmüştür. Özellikle bu alan, kağıdın bulunması ile birlikte hızla gelişerek hem sanat alanında ve hem de işlevsel olarak iletişim alanının vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Böylece anılan yüzyıllardan sonra Minyatür, bir yandan naif anlatım biçimi olarak resim alanında üretilmeye devam ederken diğer yandan da kitap nesnesinin insanların hayatına girmeye başlamasıyla (el yazması kitapların yapılmaya başlandığı dönemden itibaren) basım ve yayım alanında gelişimini sürdürmüştür. Minyatür sanatı, M.S. 200 yüzyıldan günümüze değin farklı amaçlarla gelişimini sürdürse de, daha çok yerel düzeyde üretildiği ve kültürel farklılıklar bağlamında geleneksel bir uğraş alanı olarak kaldığı görülmektedir.

Selçuklu döneminden başlayarak, özellikle yapılar üzerindeki kabartmaları, resimleri, süslemeleri ve diğer alanlardaki işlevsel resim/çizim örneklerini illüstrasyon alanında yapılmış ilk örnekler olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, Anadolu Selçuklu Türkleri’nin doğudan etkilenecek sürdürdüğü minyatür tarzındaki resim ve çizimleri ise illüstrasyonun beslediği ana kaynaklardan biri olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Tarihsel süreçte minyatür çalışmaları her ne kadar resim sanatı içinde değerlendiriliyor olsa da, anlatım ve içerik açısından illüstrasyon alanı ile daha yakın bir ilişki içindedir ve Selçuklu döneminden günümüze çok geniş bir yelpazede örneklerine rastlanılmaktadır. Selçuklu döneminden kalma minyatür örneklerinin kimler tarafından yapıldığına dair bilgiler neredeyse yok denilecek kadar azdır ancak, Osmanlı döneminde yapılmış olan çalışmaların (kayıtlardan anlaşıldığı üzere) tasarımcılarının nispeten belli oldukları bilinmektedir.

Soyut geometrik motiflerin, hayvan ve bitki resimlerinin, rölyef veya süslemeci tarzındaki pek çok çizim uygulamanın Selçuklular döneminden başlayarak Anadolu’da yapılmış örnekler olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, farklı amaçlarla yapılan bu türden süslemeciliğin yanı sıra farklı materyaller üzerine resmedilmiş minyatür uygulamalarının da illüstrasyon örneklerine yakın olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde minyatür tarzında yapılan her bir resim ve/veya çizimi illüstrasyon olarak değerlendirmemekle birlikte, gerek teknik uygulama,

gerekse görsel anlatım olarak illüstrasyonun anlatım diline uygun olarak anlatılmış oldukları görülmektedir.

Osmanlı döneminden günümüze hem teknik hem de estetik ve işlevsel anlamda irdelendiğinde minyatür, Anadolu'da çok farklı alanlarda ve farklı yöntemlerle çeşitlenerek gelişimini sürdürdüğü görülmektedir. Anlatım ve resmetme biçimi olarak minyatür, özellikle süreli ve süresiz yayınların devreye girmesiyle birlikte matbaacılık alanında zengin üretim olanağını bulmuştur. Sosyal yaşama dair her türlü olay, olgu ve kavramların görsel olarak resmedilmesinden savaş sahnelerine, gezi, haritacılık, kitap ve dergi resimlemelerine dek, çok geniş bir alanda başvurulan minyatür Osmanlı döneminde önemsenen bir alan olmuştur. Çeşitli kitap ve dergilerin kapak ve iç sayfalarının illüstrasyonları bunlara ek olarak gazetelerde, haritalarda ve farklı yayınlarda minyatür örneklerine rastlanmaktadır. Ayrıca seramik yüzeylerinde, metal ve ahşap yüzeyli kullanım eşyalarında, tekstil ürünleri, süs eşyaları, taş yapılar ve hatta mezar taşları üzerindeki uygulamaların pek çoğunda minyatür tarzındaki anlatımla illüstrasyonlar gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı döneminde yazma eserlerde anlatılan olayları görselleştirmek üzere yapılan kitap resimlerine minyatür dendiğini ve zaman içinde, minyatür teriminin yerine tasvir veya nakış sözcüklerinin kullanıldığını da eklediğimizde minyatür ve illüstrasyonun birlikte anıldığı ve aynı zamanda kitap resmi olarak karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde minyatür resim geleneği içinde illüstrasyon örneklerinin önceki dönemlere göre daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlıların farklı coğrafyalardaki yayılmacılığında dolayı pek çok kültürle iletişime geçtiklerinden gerek minyatür gerekse diğer sanat alanlarında çok daha fazla şekilde etkileşimde oldukları bilinen bir gerçektir. İnançları gereği tasvir yasağının olduğu Osmanlılarda devlet yönetimince daha çok minyatür tarzı tasvirlerin benimsendiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Hayatın genel akışı içinde sıradan olaylardan savaş, sefer, av ve gezi sahnelerine, manzara çizimlerinden harita çizimi, tıp, bitki, hayvan ve her türlü kullanım/teknik çizimlere kadar pek çok konuyu naif bir anlatımla aktaran minyatür uygulamaları hayali sahneler şeklindeki resimlerden oluştuğu görülmektedir.

2. Osmanlı'da matbaanın kurulması sonrasında illüstrasyon

Osmanlı döneminde illüstrasyon, bir yandan minyatür resim tarzında sürdürülürken bir yandan da 1729'da İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaa ile birlikte basımcılık ve yayın alanını olabildiğince hareketlendirmiştir. Bu dönemde başta kitap olmak üzere; dergi, gazete, para, harita çizimleri ve diğer farklı işlevlerdeki yayınlar/ürünler üzerine yazı ile birlikte anlatımcı resimlere yer verilmeye başlanmış olması, Osmanlı'da da illüstrasyonun sosyal ve kültürel yaşamdaki önemi giderek öne çıkmaya başlamıştır.

Anılan dönemde, matbaa baskı yönteminin yanı sıra, diğer baskı teknikleri ile de olabildiğince zengin içerikli resimler üretilmiştir. Böylece, mekanik baskı makineleri ve geleneksel baskı kalıplarının yanı sıra el ile resim yapma tekniklerinin de gelişmesi ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bütün bu tekniklerin ve yöntemlerin kullanılması ile Osmanlı döneminde başlayan illüstrasyon çalışmaları giderek gelişme yönünden ivme kazanmıştır. Bu nedenle matbaanın kurulmasıyla birlikte Osmanlı'da kültür alanında olumlu gelişmelerin yaşanmasında illüstrasyonun katkısı yadsınmaz. Öyle ki, matbaa çevresinde yeni iş kollarının kurulması ve yeni mesleklerin yapılmış olması bu duruma en iyi örnektir. 1729'dan sonraki süreçte baskı uygulamaları ile birlikte, çeşitli yayınlarda yer verilen illüstrasyon çalışmalarının kapsamı giderek genişlemeye başlanmıştır. Böylece illüstrasyon uygulamaları, yalnızca matbaa çevresinde üretilen kitap ve benzeri yayınlar içinde saklı kalmayıp giderek farklı alanlarda da görülmeye başladığı görülmektedir.

Basımevi çevresinde hem matbaa baskısı hem de diğer baskı teknikleri (ağaç ve metal baskı kalıpları) ile yapılan üretimler için eskiz ve orijinal illüstrasyonların/çizimlerin yapılması modern anlamda illüstrasyona örnek anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda hem yayıncılık alanında ve hem de başka amaçlarla yapılan çalışmaların illüstrasyon alanından beslendiği gibi, geleneksel sanatların diğer kolları olan hat, çini, seramik, batık, ebru ve çeşitli bezeme ve süsleme çalışmalarından da yararlanılmıştır.

18. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın Bavyera Eyaletinde Alois Senefelder tarafından bulunan ve kısa sürede dünyanın pek çok yerine ulaştırılan taşbaskı tekniği, zamanla Türkiye'deki basımcılık alanına da önemli katkısı olmuş ve illüstrasyon örneklerinin yapımı ve üretimini olabildiğince zenginleştirmiştir. Taş baskı tekniği, hem çok renkli üretime ve hem de daha nitelikli resimlerin/illüstrasyonların elde edilmesine olanak sağlamıştır. Bu teknik ile dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de görsel tasarım alanında adeta bir çığır açılmıştır. Genel olarak baskı teknolojisiyle yapılan işlemler ile; en küçük boyutlardaki para ve pul basımından kitap, dergi, gazete sayfalarına ve büyük boyutlardaki afiş ve illüstrasyon örneklerine kadar farklı işlevlerdeki ürünlerin elde edilmesi

sağlanmıştır.

Bu bağlamda, teknolojik yöntemlerle bir yandan devlete bağlı kurumlarda üretim sürdürülürken bir yandan da Anadolu'da çeşitli yörelerde halkın serbest olarak illüstrasyon çalışmalarının yapıldığını söyleyebiliriz. Özellikle hikaye, masal ve destanların içeriğine uygun naif resimlerin, farklı yüzeyler üzerine, işlendiğini veya baskılarının yapıldığını görmek mümkündür. Sanatçısı belli olmayan (minyatürler, cam altı resimler, yazma baskıları ve farklı amaçlarla yapılan resimler, çizimler) pek çok çalışma anonim olarak Anadolu'da uygulama alanı bulabilmiştir. Bu halk resimleri sonraları baskı kalıplarıyla çoğaltılarak kahve, lokanta iş yerleri ve hatta evlere asılmak için yapılmış önemli resimler/illüstrasyonlardır. Bu tür çalışmalar, özellikle taş baskı tekniğinin geliştirilmesiyle, yaracılık ve nitelikli üretim açısından, daha da olumlu bir seyir içine girmiştir. Taş baskının yanı sıra metal, ağaç, linol kalıplarla ve el ile yapılan çizim/boyama yöntemi ile bu alan giderek zengin üretim potansiyeline kavuşmaya başlamıştır. Bu tür baskı yöntemleri ile yapılan resim ve illüstratif çalışmalar zaman içinde 'Halk Resmi' adıyla anılmış ve bu terim günümüze kadar özeliğini korumuştur. Bu çalışmaların özeliği devlet kurumlarından bağımsız Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde öteden beri insanların kendi bilgi, birikim ve deneyimleriyle yaptıkları ürünler olmasıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek üretimi sürdürülen bu halk sanatı geleneğinin diğer bir özeliği ise genellikle sanatçısı bilinmeyen yani anonim resimler olmalarıdır. Ancak araştırmacılar dönem, yaşanan olaylar ve kişi/yöre adları üzerinden anılan çalışmaların künyeleri hakkında kimi bilgilere ulaşılabileceğini dile getirmektedirler. Örneği olan çalışmalar konusunda ise şu bilgiler aktarılmaktadır: Meşrutiyet, Balkan Savaşı, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi dönemlere/yıllara ilişkin savaş, kahramanlık ve/veya dramatik olayların işlendiği halk resmi veya geleneksel olarak tekstil malzemelere, cam ve diğer materyaller üzerine baskı ve çizimlerin bu kapsamda değerlendirilebileceğini söylemek mümkündür. Yine, Halk Resmi geleneğinde yapılan bu çalışmalar klasik resim ve çizim tekniğini aşan bir tarzda ve taş, metale, ahşaba, deriye ve çamurdan yapılmış kalıplar üzerine rölyefler biçiminde işlendiğini de eklemekte yarar vardır. Ancak, zaman içinde boya ve baskı yöntemi ile yapılan resimlerin -suret yasağından dolayı- kitap sayfaları arasında yer almaktan öteye gitmediğini söylemek doğru olacaktır. Bunun yanı sıra, geleneksel el sanatı alanında yapılan çini, hat, halı, kilim dokumacılığı, minyatür, maden ve ağaç işlemeciliği gibi ürün örneklerine ve bu kapsamdaki çizim ve illüstrasyonlara sıklıkla rastlanmaktadır. Aynı zamanda Selçuklularda başlayarak ve Osmanlılarda da devam eden mimari yapılar üzerindeki kabartmaların ve süslemelerin içerik, anlam ve görsel zenginlik bağlamında illüstrasyon alanını da ilgilendirdiğini ve bu tür çalışmaların Anadolu'nun her yer aldığını unutmamak gerekir.

3. İllüstrasyon çalışmalarında yenilikçi yaklaşımlar

Türkiye'de özgün anlatımlı sanat ve tasarım alanındaki üretim, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarının getirdiği Batılılaşma hareketleri ile başlamıştır. Türk resim sanatı açısından bakıldığında; Osmanlı'da asker ressamın batı tarzı çalışmaları, tuval resmi geleneği ile Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (1882) kurulmasından sonra entelektüel bir ortam ve değişik bir boyut kazanmıştır. Gerek asker ressamlar, gerekse daha sonra kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki sanatçılar, sanat çalışmalarını öteden beri sürdürülen Batılılaşma hareketlerinin etkisinde kalarak sürdürmüşlerdir. İsmail Cem bu konuda; "sırası ile 1839 Tanzimat Hareketi, 1856 Islahat Fermanları, 1876 ve 1908 Meşrutiyet Hareketleri'nin ortak kaynağının özünde, batılılaşma özlemleri yatmaktadır. Bu yapılanlarla Batı'ya benzeyerek, kültürünü, kurumlarını, yaşam biçimini örnek alma ve uygulama eğilimi yatmaktadır" (Cem, 1975, s. 251) şeklinde görüş bildirmektedir.

Bu durum Türk kültür ve sanatını, tasarımını tam olarak özünden uzaklaştırmamakla birlikte bir özenme ve yönelmeye yol açtığı söylenebilir. Bu nedenle minyatür resmi ve bu bağlamda yapılan geleneksel süsleme ve bezeme olgusu yapısını bozmadan devam ettiği bilinmektedir. Öyle ki, Türk resim sanatının minyatür sanatı geleneğini aşip tablo resme yönelmesi, ancak 19. yüzyılın ortalarına doğru, askeri okullarda okuyan öğrencilerin doğa görünümelerini resmetmeleriyle başlamıştır. Yıldız Sarayı bahçesinde başlayan bu gelenek, daha çok saray ve padişah etkisinde sürdürülmüş; ancak, 1892'de devlet desteğinde ve himayesinde, plastik sanatlar alanında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin faaliyete başlamasından sonra resim ve illüstrasyon tarzında sanat üretimi saray dışına çıkabilmiştir. Bu okul "Türk resim sanatının başlangıcını belirleyen ilk resim olgusudur. Bu aşamadan sonra resim sanatı, artık toplumun sanatı olarak görülebilir. Saray dışına taşınan resim üretimi, topluma yansıyan etkinlikleri bu gelişmelerden sonra hız kazanır. Yavaş yavaş bireysel ve grup sergileri bile açılmaya başlar" (Giray, 1996, s. 17).

Bu bağlamda Türkiye'de modern anlatımlı resim ve illüstrasyon çalışmalarının uygulandığı yıllar ancak Cumhuriyet sonrası dönem ile birlikte başlatmak gerekir. Bu süreçte, Cumhuriyetin sağladığı yeniliklerle, geçmişi çok eskilere dayanan ve farklı kültürlerde de aynı tarzda uygulanmış olan minyatür uygulamaları yerine, modern

anlamdaki illüstrasyon örneklerinin yapılmaya başlandığını, 1928 yılından sonra Latin harfleriyle birlikte tipografi tasarımı modern dünyada yapılanlara koşut olarak yeni tasarım anlayışını zorunlu kıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Böylece, yerel düzeyde daha nitelikli ve modern tarzda batıda yapılan örneklere benzer illüstrasyon çalışmalarının üretimi için Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile hız kazanmıştır.

4. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de illüstrasyon tasarımı

Türkiye'de illüstrasyon alanındaki gelişmelerin seyri; Cumhuriyetin ilanından sonra, gelenek yapısından ve yerel bağlamdan hızla ayrılarak, Batı tarzı tasarım anlayışına yönelmeye başlamıştır. Bu yüzden geleneksel olarak sürdürülen minyatür uygulamalarını takip etmekten çok modern olan sanat ve tasarım anlayış benimsenmiştir. Kurumlarla birlikte modern dünyanın sahip olduğu tüm imkanlar, resim ve çizim teknikleri, baskı yöntemleri, boya ve resim gereçleri makine ve araç-gereç kullanımı bu süreçte modernleştirilmiştir. Bu dönemde önemli gelişmelerden biri de Cumhuriyet ideolojisini ve devrimlerinin kabul görmesi için basın ve yayın alanına daha çok önem verilmiş bununla birlikte reklam ve tanıtım faaliyetleri artmıştır. Böylece bu yöndeki çabalar da batıdan alınan yeniliklerle sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda diğer sanat alanlarında olduğu gibi, illüstrasyon tasarımı da ülkemizde Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte bir gelişme içine girmiş ve geleneksel olarak sürdürülen yerel tasarım unsurlarına ve minyatür tarzında yapılan çalışmaların yanı sıra Batı tarzındaki uygulamaların benzeri olarak önemsendiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Denilebilir ki, Cumhuriyet ile birlikte, yani büyük yönetsel değişikliklerin uygulanmaya başlandığı 1923'ten sonra, Türkiye'de plastik sanatlar alanındaki gelişmeler tamamen Batı tarzı bir sanat anlayışı etkisinde sürdürülmüştür. Bu tarihten sonra uygulanan Cumhuriyet Devrimleri arasında en önemlisi eğitim sisteminde yapılan yeniliklerdir. Türk eğitim ve kültür politikası çerçevesinde, modern dünya ile iletişimsel fonksiyonları yerine getirmek ve Türk Ulusu'nun ulusal kimliğini yansıtmak açısından gerçekleştirilmesi düşünülen yeniliklere öncelik tanınmış ve bu yönde girişimler başlatılmıştır. Bu yeni kültür politikası ile kısa süre içinde benimsenen yeni harfler, eğitim birliği yasası ile elde edilen yeni anlayışlar, yeni anlatım olanakları bu yolda atılmış en önemli adımlardır. Böylece illüstrasyon çalışmalarının da modern bir tarzda ve halkın anlayacağı biçimde basılı metinlerle birlikte veya bağımsız olarak yapılan çalışmalar şeklinde yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, öğretim kurumlarında ve sosyal hayatta yazılı metinleri destekleyen öğretici illüstrasyonlara daha sık yer verilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde gelişimini sürdüren illüstrasyon çalışmaları, bir yandan kökü tarihin derinliklerinde olan geleneksel Türk sanatlarının izlerini taşıırken bir yandan da Batı sanatı etkisinde olarak yoluna devam ettiği görülmektedir. Özellikle Latin harfleriyle birlikte grafik tasarım ve bağlı olarak illüstrasyon çalışmaları, yerelden çok, Batı etkisinde kalarak yoluna devam etmiştir. İlk reklam ve ilan tasarımları (görseller ve yazılar) hem Arap ve hem de Latin harfleriyle yazılarak birlikte kullanıldığını unutmamak gerekir. Gazete ve dergilerde yayınlamak için yapılan reklamlarda, illüstrasyon ve diğer tasarım unsurları yerel ve geleneksel değerleri taşımakla birlikte anlatım ve kullanım biçimi olarak daha çok Batı'dan etkilenmiş izlenimini açıkça göstermektedirler.

Söz konusu Batı etkisi, (daha çok Avrupa ülkelerinin etkisi) Cumhuriyetin ilk yılları ile birlikte, Türk grafik tasarımında, özellikle afiş alanında yapılan çalışmalarda görülmeye başlanmıştır. Öyle ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çok sayıda sanatçı ve tasarımcının Avrupa ülkelerinde eğitim almaları ve geri döndüklerinde birikimlerini sergilemeleri bu etkileşimi sağlayan başlıca nedenlerdendir.

Cumhuriyet ile birlikte (yapılan devrimlerin özündeki ideolojik söylemi kalıcı kılmanın bir yolu olarak) Türkiye, hem sanatçı yetiştirmek ve hem de yurt içinde yeni sanat kurumlarının kurulmasına olanak tanıyan batı tarzı sanat ve tasarımı öncelikli olarak tercih etmiştir. Bu nedenle, batı ülkelerinde öğrenim için gönderilen sanatçı adayları vasıtasıyla veya yine aynı ülkelerden getirilen sanatçı bilim adamlarıyla kurumsal yapıların örneklerini de almayı unutmamıştır.

"Türkiye'de illüstrasyon; gazete, dergi, kitap kapağı ressamlığı ve afiş yapan sanatçıların 1920'li yıllarda başlayarak sürdürdükleri çalışmalarla kendini gösterdi" (Erkmen, 2012, s. 9). Münih Fehim, İhap Hulusi Görey, Ali Suavi, Kenan Temizan, Mithat Özer, Emin Barın, Ramiz Gökçe, Atıf Tuna gibi öncü sanatçı ve tasarımcılar Cumhuriyet'in ilk önemli tasarımcıları olarak bilinirler. Özellikle İhap Hulusi, yaptığı grafik çalışmaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında oluşturulmak istenen batı tarzı yaşama biçimini tasarımlarına yansıtmada yeni ve önemli vizyon ortaya koyan ilk sanatçı/tasarımcılardandır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde, yukarıdaki satırlarda anılan sanatçıların üretimleri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, afiş tasarımı başta olmak üzere pek çok alanda illüstrasyona örnek olabilecek çalışmanın gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Bu tasarımcılar, grafik çalışmaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin

yeni dönemdeki modern yüzünü ortaya koymak bağlamında öncü sayılan kişilerdir. Cumhuriyet yeni bir sürecin, modernleşmenin ve Anadolu aydınlanması anlamına gelir ki bu dönem ile birlikte, pazar ekonomisinin getirdiği çok çeşitlilik ile yeni tasarım alanlarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda başta İhâp Hulusi ve onun çağdaşları olan diğer sanatçı ve tasarımcıların ürettikleri, illüstrasyon çalışmalar konusunda önemli ilklere sahiptir.

Böylece bu yeni dönemle birlikte, Türkiye'de özgün sanat yapıtlarının üretilip geniş kitlelerin beğenilerine sunulması yeni/modern uygulamalar devreye girmiştir. Bu bağlamda, devletin himayesindeki kurumsal etkinliklere daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Öncelikle Devlet Resim ve Heykel sergileriyle gerçekleştirilen sanatsal etkinlikler önemlidir. Bununla birlikte bağımsız sanat galerilerinin açılması ve koleksiyoncuların devreye girmesi ile sanat ve tasarım alanında üretimi, paylaşmayı ve aynı zamanda rekabeti arttırmıştır. Bu süreçte, Türkiye'de yeni kurulan üniversitelerin ilgili bölümlerinde sanat eğitime, yaratıcılığa ve özgün üretime olanak tanınarak farklı uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına ve Batı tarzı tasarımların yapılmasına olanak tanımıştır.

Grafik tasarımın bir meslek terimi olarak 1920'lerde literatüre girebildiğini düşünecek olursak illüstrasyonun da bu yıllarda bir resmetme tekniği ve anlatım biçimi olarak devreye girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de de illüstrasyon alanındaki çalışmaların, minyatür gibi geleneksel resim anlayışının dışında, 20. yüzyılın başlarında Avrupa'daki sanat ve tasarım hareketlerinin etkisinde kalarak ve Cumhuriyet yönetimiyle birlikte giderek daha geliştiğini söyleyebiliriz.

1960'lı yıllardan sonra, Türkiye'de grafik tasarım ve illüstrasyon alanı daha da gelişme göstermiştir. Bu tarihten sonra, batı ve diğer ülkeler ile olan etkileşim ve iletişim hızla artmış, reklam ve pazarlama alanı genişlemiş ve basın yayın alanı olabildiğince genişlemiştir. Reklamcılık sektörü ve buna bağlı olarak grafik tasarıma alanı gelişmiştir. Bu bağlamda reklam yapma ve ürün tanıtmaya yöntemleri gelişmiş, fotoğrafın etkisinin uzunca bir süre bu alandaki etkisi yerini illüstratif çalışmalara bırakmaya başlamıştır. Teknolojinin sağladığı olanaklar, baskı tekniklerinin gelişmesi tasarım alanında yeni arayışlara sevk etmiştir. Bu süreçte meslekler daha da belirginleşmeye ve alt dallara ayrılmıştır. Grafik tasarım alanına, basın yayına, tıp ve botanik ve çeşitli ürünlerin teknik çizimleri ve serbest olarak illüstrasyonun olanağından yararlanılarak tasarım olgusu hızla gelişmiştir. 1970'lerden sonra bilgisayar teknolojisi ve program çeşitliliği artınca tasarım alanı giderek renklenmiş ve ön alınamaz bir gelişmeyle hem eğitim alanında ve hem de serbest piyasada kalıcı olmuş ve sayısızca tasarım örnekleriyle sosyal yaşamdaki yerini almıştır. İllüstrasyon çalışmaları bağlamında 1990'lardan sonra eski sanatçı kuşağının yetiştirdikleri genç tasarımcılarla batı ülkeleriyle yarışan illüstrasyon tasarımcılarının üretimlerine tanık olunmuştur. Mengü Ertel, Mesut Manioğlu, Ayhan Akalp, Namık Bayık bu dönemde hem eğitici ve hem de tasarımcı olarak önemli üretimler yapan isimlerdir. Daha sonra hem akademik alanda hem de serbest olarak önemli ölçüde ürün veren tasarımcılarının Türk illüstrasyonuna katkı yaptıklarını belirtmekte yarar vardır. Selçuk Demirel, Hakkı Mısırlıoğlu, Aydın Erkmen, Nazan Erkmen, Gürbüz, Doğan Ekşioğlu, Reha Yalınzıcık, Sadık Karamustafa, Cemalettin Mutver, Sa it Maden, Mustafa Aslıer, Murşide İçmeli, İsmail Kaya, Feridün Oral, Namık Bayık, Haluk Tuncay, İlhan Bilge, Fevzi Karakoç, Can Göknil, Necati Abacı gibi tasarımcı ve sanatçılar bu süreçte anılması gerekenlerdir.

Yine, karikatür alanında önemli çalışmalar yürüten çok sayıda tasarımcıyı ve ayrıca üretimleriyle öne çıkan, özellikle ulusal ve uluslararası baskıresim ve ekslibris sergisine katılan ödüller alan sanatçıların da Türkiye'de illüstrasyon alanına katkı yaptıklarını unutmamak gerekir.

2000'li yıllarda illüstrasyon alanının çeşitliliği ve zengin anlatımlı üretimi ayrıca teknik, estetik ve işlevsel özellikleri ile dünyada olduğu gibi Türkiye'de de altın çağını yaşadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Çok yönlü ve çok çeşitli üretimlerin gerçekleştirildiği bu süreçte illüstrasyonun sanat ve tasarım özelliklerinin bir arada yansıtıldığı zengin anlatımlı görsellerin basılı yayınlar yolu ve kitle iletişim araçlarıyla sayısız kişiye ulaştırılması bu altın çağın göstergelerinden biridir. Bu dönemin yaratılmasında belirtmeye çalıştığımız tasarımcıların yanı sıra, ulusal ve uluslar arası bağlamda önemli etkinlikler gerçekleştiren günümüz genç tasarımların başarılı çalışmalarını da belirtmekte yarar vardır.

Sonuç

Türkiye'de çok sayıda üniversitenin kurulduğu günümüzde, güzel sanatlar fakültelerine bağlı grafik tasarım ve illüstrasyon/resimleme bölümleri ve sanat dalları kurulmasının yararları ve bu kapsamda üretimlerin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu süreçte çok sayıda bölüm ve anasanat dallarının açılmasının ve tasarımcı adayının yetiştirilmesinin alana sağlayacağı yararın yanında kimi sakıncalar da doğurduğunu belirtmekte yarar vardır.

Çok sayıda tasarımın farklı iletişim araçları ve özellikle basılı yayınlarla kitlelere ulaştırılması illüstrasyon alanında görülebilecek olumlu göstergelerdir. Zira aynı kitle iletişim araçları ve özellikle sosyal medya ortamında

nitelikli üretimlerin yanı sıra niteliksiz, özgün olmayan, bayağı işlerin de üretilip paylaşılıyor olması/tüketilmesi ise alana verilebilecek zarar olarak görülmelidir. İletişim medyalarının kişilere sağladığı bu sınırsız bilgi edinme ortamı, pek çok alanda olduğu gibi, illüstrasyon alanında da taklitçiliğin ve olumsuz anlamda moda anlayışın benimsenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu durumun ise zaman zaman illüstrasyon alanına zarar verdiğini unutmamak gerekir. Sanatın ve tasarımın anlatım dili, geleneksel yapısı ve ülkelerin kültürlerine göre hayat bulması bu geçişken özellik sayesinde kimi zaman zayıf halkalar oluşturabilir ve zarar görebilir. Bu nedenle, bilim/sanat kurumlarındaki öğretimin amaçlarından biri bu tür sakıncaları ve riskleri en aza indirmek aynı zamanda, sanat ve tasarımın yerel unsurlardan beslenmesini sağlamasına olanak tanıyarak evrensel kılınmasını temel almaktır. Her alanda olduğu gibi, illüstrasyon alanında da çağımızın modern sanat ve tasarım anlayışına paralel olarak üretim yapıp niteliğin, özgünlüğün ve işlevselliğin elden bırakılmadan sürdürülmesi bilim ve sanat kurumlarının öncülüğünde sürdürülmesi gerek. Bu bağlamda, öğretim kurumları başta olmak üzere vakıflar, dernekler, sanat ve tasarım merkezleri, reklam ajansları ve diğer kuruluşlar, yukarıda sözü edilen olumsuzluklar konusunda gerekli özeni göstermeleri öncelikli olmalıdır.

Sıralanabilecek pek çok olumsuzluğun yanında yine de Türkiye’de, günümüz şartlarında, illüstrasyon alanında olumlu gelişmelerin yanmakta olduğunu belirtmeden edemeyiz. Bu bağlamda; illüstrasyon tasarımcılarının yararlanabileceği çok fazla anlatım teknikleri, iletişim araçları ve bilgi aktaran farklı kanallar bulunmaktadır. Teknolojideki gelişmeler ve ayrıca dünyadaki hızlı iletişim ve etkileşimin sağladığı yeni avantajlar günümüz yeni kuşak tasarımcılarına pek çok yönüyle yeni ve modern anlamda iş üretme fırsatı yaratmaktadır. Farklı teknikler, makineler, araç gereçler ve sürekli geliştirilen sayısal programlar gün geçtikçe tasarım alanını çeşitlendirip zengin üretim olanağına kavuşturmuştur. Bu duruma ayrıca, farklı iş ve mesleklerin de katılması sonucunda, illüstrasyonun görsel kültür bağlamında önemli bir işlevler gördüğünü, sosyal yaşama katkılar sunduğunu söylemek mümkündür. İllüstrasyonun sağladığı ve/veya sağlayacağı yararlar üzerinden Türkiye’deki tasarım olgusunun, modern tasarım anlayışı bağlamında, çağın gereklerine uygun ilerlemekte olduğunu ve ulusal ve uluslararası bağlamda önemli bir üretim potansiyeline sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’deki tasarımcıların, başta bilgisayar ortamında olmak üzere, diğer teknolojik imkanları çok daha yetkin kullanarak ürettikleri özgün ve nitelikli tasarımlarla kısa sürede modern dünyadaki yerlerini aldıklarını söyleyebiliriz. İllüstrasyon tasarımında sayısal programlar, fotoğraf, geleneksel teknikler ve/veya yeni geliştirilen teknikler, hazır imajlar ve yazı gibi görsel unsurlar tasarımcılara önemli avantajlar sağlarken kişilerin yaratıcılığı ve özgün buluşlarının da önemli olduğunu unutmamak gerekir. Bu bağlamda, Türk illüstrasyon tasarımcılarının dünyadaki gelişmelerden geri kalacak bir durumlarının olmadığını söyleyebiliriz. Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ile dünyada olduğu gibi Türkiye’de de farklı alanlarda hem illüstrasyon ve hem de diğer pek çok meslekte yararlanılan programlar tasarımcılara sonsuz yararlar sağlamaktadır. Bu açıdan incelendiğinde; özellikle bilgisayar programlarının kullanılması sonucu; sinema ve televizyon yayıncılığında, ayrıca animasyon ve storyboard çizimlerinde ve aynı zamanda yayın, reklamcılık ve grafik tasarım alanında gerek kompozisyon oluşturmak gerekse karakter tasarlamak açısından farklı işlevlerde ürünlerin üretildiğine tanık olmaktadır.

Kaynaklar

- İsmail Cem, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, Yelken Matbaası, İstanbul, 1974, s. 251
- Kıymet Giray, “Türk Resim Tarihinde Eleştirinin Gelişim Çizgisi”, Türkiye’de Sanat, Sayı 24, Mayıs-Ağustos 1996, s. 17
- Nazan Erkmen, “Türk İllüstrasyon Sanatına Kısa Bir Bakış”, İllüstrasyon, Alternatif Yayıncılık, 2012, İstanbul
- Sanat Tarihi Ansiklopedisi (1981). İstanbul: Görsel Ansiklopedik Yayınlar.

Web kaynakça

- <http://www.academia.edu/2613669.pdf>.
- <http://www.aed.org.tr/tr/turkiyede-ekslibris/>.
- <https://www.fikir.gen.tr/minyatur-nedir-selcuklu-ve-osmanli-minyaturleri/>
- <http://www.haber7.com/guncel/haber/2006297-levni-kimdir-biyografisi-hayati>
- <https://www.sanatteferi.net/geleneksel-sanatlar/mehmet-siyah-kalem/>

TO INVESTIGATE ILLUSTRATION DESIGN IN TURKEY VIA EFFECTS OF THE PERIODIC DIFFERENCE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS

Hüseyin DEMİR

Abstract

Throughout the history of humanity, people have expressed their feelings and thoughts in different ways and made them permanent through methods. Examples of cave paintings and drawings are known as the activity of expressing people's feelings and thoughts and communicating with them. Since the depictions of the cave period are accepted as the first narrative examples, it would be appropriate to evaluate the illustration area within this scope. It is possible to say that the illustration, which dates back to all this past, reached to the present level by means being made for different cultural environments and different purposes throughout the world. Although the illustration, which generally develops with in the art of painting, has not been mentioned as a private and independent field for a long time, it has been an area that has come forward with its functional features in many cultures throughout history. This area reflects the most striking examples of the visual design field as a new style of expression, especially in the twentieth century when modern art movements began, and it continues this feature. We can say that since the beginning of the twentieth century, illustration has become increasingly diversified, application areas have increased, and it's been developed as an independent field in art institutions and organizations. In this process, although the world's fast developing and the richest area with its samples, the illustration, comparing with the western countries; its development in Turkey comes later, though later developments in the design samples in the modern sense, would not be wrong to start their permanence with the Republican era. Today we can state that providing the technical possibilities of the digital era and also as a result of the diversity of application areas illustration in Turkey increasingly gained rich production potential. In this study, cultures the illustration has been fed, art areas it's been affected, the stages of it's development, and accumulation of the illustration with in the historical process in Turkey, and its place and importance of plastic arts in terms of functional or artistic production are examined.

Keywords: illustration, visual design, miniature, art and design